

Istraživanje

RADNO PRAVO I MEDIJI

Centar za nezavisno novinarstvo (Moldovija)

&

Medija Centar Beograd

Pripremili:

Lidija Kujundžić, istraživač i koautor izveštaja

Dejan Kožul, istraživač i koautor izveštaja

*Beograd, Republika Srbija
Septembar 2007. godine*

SADRŽAJ

1.	UVOD	3
1. 1.	Sažetak	3
1. 2.	Metodologija	3
1.1.1.	Anketirani ispitanici	3
1.2.2.	Intervjuisani ispitanici	4
1. 3.	Prethodna istraživanja	5
2.	PRAVNI OKVIR	7
2. 1.	Međunarodni izvori	7
2. 2.	Domaće zakonodavstvo	8
2.2.1.	Ustav	8
2.2.2.	Zakon o radu	9
2.2.3.	Kolektivni ugovori & ugovori o radu	9
3.	RADNO PRAVO U PRAKSI	10
3. 1.	Stalno zaposleni	11
3. 2.	Honorarni saradnici & frilenseri	14
4.	CENZURA & AUTO-CENZURA	16
4. 1.	Javni mediji	16
4. 2.	Privatni mediji	17
5.	SINDIKATI	18
5. 1.	Podela & (ne)efikasnost	19
5. 2.	Uticaj	20
5.2.1.	Javni mediji	20
5.2.1.	Privatni mediji	21
6.	PREPORUKE	22
7.	PRILOZI	23

1. UVOD

1.1. SAŽETAK

Predmet istraživanja „Radno pravo i mediji“, kao projekta koji se realizuje u okviru organizacije SEENPM (The South East European Network for Professionalization of the Media)¹, jeste utvrđivanje i analiza osnovnih stavova stalno zaposlenih i honorarnih saradnika u srpskoj medijskih industriji.

Cilj istraživanja je da se oceni postojeća pravna regulativa i mehanizmi kojima se novinarima jamči pravo na rad kao osnovno pravo građana. Fokus ovog istraživanja je takođe da se utvrdi realno stanje u medijima i identifikuju najveći problemi u vezi sa radnim pravom, kao i da se opišu najpogubniji mehanizmi eksploatacije i diskriminacije novinara od strane vlasnika i poslodavaca u medijima.

Na kraju izveštaja izneto je nekoliko zaključaka i preporuka koje profesionalnim udruženjima i asocijacijama, sindikatima i medijskim radnicima mogu da posluže kao smernice za bolju i potpuniju zaštitu novinara i honorarnih saradnika.

1.2. METODOLOGIJA

Osnovni elemenat uzorka istraživanja čine stalno zaposleni novinari odnosno honorarni saradnici u štampanim medijima, na radiju, televizijama, agencijama i online medijima. Tehnike kojima su se istraživači koristili tokom ispitivanja su anketiranje i intervjui.²

1.2.1. Anketirani ispitanik

Upitnik je popunilo ukupno 122 ispitanika iz 101 medija, sindikata, odnosno novinarskog udruženja. Osnovni kriterijumi selekcije prilikom definisanja uzorka bili su:

- vrsta medija
- radni status ispitanika (stalno zaposlenje/honorarni aranžman)
- geografska rasprostranjenost medija (nacionalna/lokalna)

U cilju dobijanja što obuhvatnijeg rezultata uzorak čine i novinarska i fotografska udruženja i sindikati medija. Odabir je sačinjen prema:

- broju članova udruženja/sindikata/asocijacije
- vrsti aktivnosti/pomoći koje udruženje/sindikat/asocijacija u zaštiti radnih prava i položaja nudi svojim članovima

Ispitanici koji su učestvovali u istraživanju razvrstani su u dve osnovne grupe:

- a) predstavnike medija - novinari, fotografi, urednici, voditelji, kamermani, spikeri, menadžeri i dr.
- b) predstavnike nevladinih organizacija, sindikata i novinarskih udruženja.

Istovremeno, svi ispitanici su podeljeni i po vrsti radnog odnosa na stalno zaposlene odnosno honorarne saradnike koji uključuju i slobodne novinare (*freelancers*). Ispitanici su razvrstani u navedene grupe isključivo za potrebe ove studije, kako bi se omogućilo praćenje eventualnih korelacija unutar i između grupa.

¹ Koordinacioni centar u okviru Mreže na ovom projektu je Centar za nezavisno novinarstvo (Independent Journalism Center - IJC) iz Moldavije

² Anketiranje podrazumeva popunjavanje standardnog obrazca upitnika (u daljem tekstu: upitnik) od strane ispitanika

Grupe ispitanika su definisane na sledeći način:

a) Prvu i najbrojniju grupu čine **mediji** ispitanici su prema vrsti medija podeljeni u podgrupe:

- Štampa – 64 ispitanika iz 50 medija
- Radio – 24 ispitanika iz 21 medija
- TV – 18 ispitanika iz 17 medija
- Agencije – 6 ispitanika iz 4 agencije
- Online – 5 ispitanika iz 5 medija

Sa stanovišta geografske rasprostranjenosti struktura grupa predstavljena je u tabeli 1.

%	Nacionalni	Lokalni
ŠTAMPA	74%	26%
TV	24%	76%
RADIO	40%	60%
AGENCIJE	75%	25%
ONLINE	100%	0%
SINDIKATI	100%	0%
UDRUŽENJA	100%	0%
total	62%	38%

Tabela 1: Geografska rasprostranjenost medija i organizacija

b) Druga grupa, koju čine nacionalne **nevladine organizacije**, podeljena je u sledeće podgrupe:

- Sindikati – ukupno 2 predstavnika
- Udruženja – ukupno 3 predstavnika iz oba novinarska udruženja i asocijacije fotografa.

Uzimajući u obzir kriterijum radnog statusa ispitanika ovim istraživanjem obuhvaćeno je 65% stalno zaposlenih, 34% honorarnih saradnika dok 1% ispitanika nije dalo odgovor.

%	Stalno zaposlen	Honorarni saradnik	Bez odgovora
ŠTAMPA	55%	44%	1%
TV	78%	22%	0%
RADIO	87%	23%	0%
AGENCIJE	67%	33%	0%
ONLINE	40%	60%	0%
SINDIKATI	100%	0%	0%
UDRUŽENJA	67%	33%	0%
total	65%	34%	1%

Tabela 2: Struktura uzorka prema dominantnom radnom statusu ispitanika

1.2.2. Intervjuisani ispitanik

Uzorak čini ukupno 30 ispitanika, od kojih su se svi (100%) odazvali pozivu za intervju. Ako se uzorak instervjuisanih ispitanika posmatra dubinski, struktura je sledeća:

- 4 novinara štampanih medija
- 3 novinara TV novinara
- 4 radio novinara
- 3 agencijska novinara
- 2 online novinara
- 2 sindikalna predstavnika
- 2 predstavnika novinarskih udruženja
- 10 honorarnih saradnika i slobodnih novinara

Istraživači su primenili tehniku usmerenog, produbljenog intervjua kako bi ispitanici što detaljnije i slobodnije izneli svoja opažanja, stavove i predloge, što za krajnji cilj ima dobijanje potpunijeg uvida u radne odnose u medijima. Intervjuisanje ispitanika odabranih na osnovu uzorka je obavljeno ličnim intervjuisanjem. Uz pristanak ispitanika svi intervjui su snimljeni kao digitalni audio zapis na osnovu čega je glavni sadržaj intervjua pretočen u protokole.

Podaci dobijeni tokom intervjuisanja odnosno anketiranja su kvantitativno i kvalitativno obrađeni i predstavljeni deskriptivnom metodom izlaganja i agregatnim podacima.³

Najznačajniji podaci predstavljeni su i grafički kao tabele sa standardnim podacima (procenti, apsolutne frekvencije itd). Zaključci u istraživanju doneti su na osnovu:

- analize podataka dobijenih u postupku istraživanja
- analize zakonodavne regulative i istraživanja u Srbiji
- komparativne analize domaćeg zakonodavstva sa najboljom praksom i regulativama Evropske unije
- komparativne analize podataka iz prethodnih studija, anketa i podataka prikupljenih u ovom istraživanju.

1.3. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA

U Srbiji nema istraživanja koje se bavilo isključivo socio-ekonomskim položajem, odnosno zaštitom novinara i ostalih medijskih radnika u oblasti radnog prava. Prilikom izrade izveštaja korišćena su sledeća istraživanja Međunarodne federacije novinara (u daljem tekstu IFJ) i Evropske federacije novinara (u daljem tekstu EFJ):

- Radno vreme u novinarstvu (novinarski sektor)⁴
- Istraživanje o evropskoj najboljoj praksi: Radni uslovi novinara u sektoru novina⁵
- Slobodni novinari u evropskoj medijskoj delatnosti⁶

U julu 2002. godine urađeno je prvo, sistematično istraživanje koje je, između ostalog, analiziralo i materijalni položaj novinara. Nezavisno novinarsko udruženje Srbije (u daljem tekstu NUNS) u saradnji sa agencijom Stratedžik marketing sprovelo je istraživanje „**Položaj novinara u Srbiji 2002. godine**“ koje je uključilo „oko 700 novinara iz 160 TV stanica, oko 600 radio stanica, 14 dnevnih novina i oko 160 glasila iz oblasti periodične štampe”.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da 59% ispitanika ponekad strahuje od gubitka posla, 39% bi promenilo sadašnji posao, a 24% napustilo bi profesiju. Više od 50% ne bi volelo da im dete bude novinar. 2002. godine, manje od 50% ispitanika je imalo kompjuter kod kuće i radili su više od 8 sati dnevno. Oko 84 % ispitanika imalo je mesečne prihode od 2000 do 16 000 dinara (32 - 270 evra), dok 30% nije imalo plaćeno socijalno i zdravstveno osiguranje. Polovina ispitanika je koristila najviše 15 dana godišnjeg odmora i to u 41% slučajeva ostajući kod kuće. Pokazalo se da manje od polovine ispitanika živi u sopstvenom stanu, dok većina živi kod roditelja, a 18% u iznajmljenom stanu.⁷

³ Zbog anonimnost izvora informacija, svi ili pojedini podaci na osnovu kojih se može identifikovati ispitanik, intervjuisani, medij ili medijska organizacija sadržani su isključivo u projektnoj dokumentaciji i ne smeju se objavljivati bez saglasnosti autora.

⁴ Klehm, Michael, istraživanje: *Working Time in Journalism: A comparative analysis by EFJ unions*, EFJ, Brussels, Belgium, January 2001

⁵ Klehm, Michael, *European Best Practice Survey: Working Conditions of Journalists*, IFJ/EFJ, Brussels, Belgium, January 2002, <http://www.ifj.org/default.asp?index=3279&Language=EN>

⁶ Nies, Gerd & Pedestini, Roberto, *Freelance Journalists in the European Media Industry*, EFJ, Brussels, Belgium, October 2003, <http://www.ifj-europe.org/pdfs/FinalReportFreelance.pdf>

⁷ Jovanov Dragan, *Položaj novinara u Srbiji 2002*, „Republika“ broj 294-295,--, Beograd, Srbija, oktobar 2002, http://www.yuopre.com/zines/republika/arhiva/2002/294-295/294-295_19.html

Godine 2003. Medija centar u Beogradu sproveo je anketu „**Položaj novinara 2003 – Biznis, politika, etika i novinarstvo**“ u kojoj je učestvovalo 43 novinara. Na osnovu iskaza ispitanika, između ostalog, iznosi se opšta konstatacija da je potrebno „hitno raditi na poboljšanju ekonomskog i socijalnog poboljšanja položaja novinara“⁸ jer kao što je naveo jedan ispitanik (novinar u dnevnom listu, sa 22 godine iskustva): „Danas se primenjuju prefinjenije vrste pritisaka. Veliki je strah od gubitka posla ili činjenice da ga neće dobiti za stalno, za honorarne saradnike. Novinari su u Srbiji srednje plaćen sloj društva, zarada je dovoljna tek za skroman život i njihova prava su najčešće ugrožena u ekonomskoj sferi.“⁹

Najnovije istraživanje „**Novinari i novinarstvo u očima građana Srbije**“ predstavljeno je javnosti u julu 2007. godine. Istraživanje je realizovao NUNS zahvaljujući podršci Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava (SHC) - Sarajevo, Norveške narodne pomoći (NPA) - Beograd i Ministarstva za kulturu i informisanje Srbije. Agencija Stratedžik marketing prikupilo je stavove 1073 punoletnih građana Srbije koji smatraju da su „jedino trgovci i poljoprivrednici viđeni kao profesije lošijeg ekonomskog statusa“¹⁰.

O društvenom i ekonomskom položaju novinara svedoči podatak da bi tek 4% ispitanika izabralo novinarsku profesiju kada bi u ovom trenutku mogli da biraju između različitih zanimanja. Sami novinari obuhvaćeni ovim istraživanjem vide svoj status lošije nego što ga vidi populacija u Srbiji i oko 70% strahuje od gubitka posla.

Oko 80% ispitanika smatra da u Srbiji postoji cenzura u prenošenju informacija u medijima, pogotovo kad su u pitanju finansijske malverzacije političara (62%). Oko 58% ispitanika smatra da se novinari ne suprotstavljaju ograničenjima koja im se nameću jer brinu za sopstvenu egzistenciju. Oko 95% novinara obuhvaćenih ovim istraživanjem smatraju da postoji kontrola, tj. cenzura u prenošenju informacija u medijima. Oko 44% smatra da cenzure ima ali ne mnogo, 37% smatra da cenzure ima u velikoj meri dok 14% misli da cenzura postoji za mali broj informacija od državnog značaja. Sa stanovišta vrste medija 52% ispitanih novinara najveći stepen kontrole/cenzure vidi kod televizijskih stanica.

2. PRAVNI OKVIR

Pravo na rad je osnovno pravo građana i kao takvo zajamčeno je pre svega međunarodnim dokumentima i standardima, Ustavom Republike Srbije i Zakonom o radu¹¹ (2005). Od značaja za funkcionisanje medija su Zakon o javnom informisanju¹², Zakon o radiodifuziji¹³, i Zakon o oglašavanju¹⁴.

Specifičnosti koje proizilaze iz same prirode novinarske profesije, a tiču se radnih prava i obaveza zaposlenih u medijskoj industriji definisani su kolektivnim ugovorima i ugovorima o radu, pravilnicima o organizaciji i sistematizaciji unutar medijskih kuća, dok se na članove udruženja i sindikata medija odnose i odredbe Kodeksa novinara Srbije¹⁵ i Statuta¹⁶.

⁸ Medija centar u Beogradu, --, **Profesija novinar 2003 – Biznis, politika, etika i novinarstvo**, Beograd, Srbija, decembar 2003, <http://www.mediacenter.org.yu/code/navigate.asp?Id=64>

⁹ Ibid.

¹⁰ --, **Novinari i novinarstvo u očima građana Srbije**, NUNS i Stratedžik marketing, Beograd, Srbija, jul 2007, <http://www.nuns.org.yu/download/MCnovinari.pdf>

¹¹ **Zakon o radu** http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=208&t=Z

¹² **Zakon o javnom informisanju** (usvojen 2003)

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?t=Z&Id=84#

¹³ **Zakon o radiodifuziji** (usvojen 2002) http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=45&t=Z

¹⁴ **Zakon o oglašavanju** (usvojen 2005) http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?Id=274&t=Z

¹⁵ **Kodeks novinara Srbije** (usvojen je 2006), <http://www.nuns.org.yu>.

¹⁶ **Statut NUNS-a** <http://www.nuns.org.yu/dokumenta/index.jsp> i **Statut UNS-a** http://www.unsonline.org/index.php?page_id=53

2. 1. MEĐUNARODNI IZVORI

Pravo na rad je osnovno pravo građana koje je zajamčeno međunarodnim dokumentima i standardima, pre svega: Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima¹⁷, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima¹⁸, Međunarodnim paktom o ekonomskim i kulturnim pravima¹⁹, Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava²⁰ i Evropskom socijalnom poveljom²¹. Rezolucijom 1003 Saveta Evrope²² definišu se etički principi novinarske profesije na nivou Evropske unije na način opisan u studiji izvodljivosti "Uspostavljanje samoreglativnog tela – savet za štampane medije u Srbiji."²³

"Informacije moraju biti date bez bilo kakvog pritiska odnosno mešanja vlasti i privatnog sektora.²⁴ Država je u obavezi da ustanovi pravnu osnovu kojom će se garantovati pluralizam medija, neophodni uslovi za realizaciju slobode izražavanja i pristup informacijama, kao i zabrana cenzure²⁵... Mediji se moraju razumeti kao specijalna socijalno-ekonomska organizacija čiji korporativni ciljevi moraju da budu limitirani osnovnim ljudskim pravima.²⁶ Transparentnost u pogledu vlasništva i menadžmenta u medijima je neophodna kako bi građanima bio jasan identitet vlasnika i spektar njegovih ekonomskih interesa u mediju."²⁷

Takođe, funkcionisanje medija definisano je brojnim deklaracijama, konvencijama i preporukama Saveta ministara Evropske unije²⁸ koje se odnose na slobode izražavanja i slobode medija, prava na privatnost, pluralizam, medijsku koncentraciju, transparentnost medijskog vlasništva itd.

2. 2. DOMAĆE ZAKONODAVSTVO

Iako je sama zakonodavna regulativa, uglavnom, usklađena sa standardima EU u primeri kršenja veoma su učestali. Razlozi za takvu, negativu, praksu treba tražiti pre svega u stavu da su interesi vlasnika, političkih partija, ekonomskih grupa iznad načela istinitosti izveštavanja. Dodatno, primena zakona otežana je netransparentnošću medijskog vlasništva, kao i nezainteresovanošću i neefikasnošću sudskog sistema da procesuiraju one koji ne poštuju ni zakon ni osnovna načela novinarske profesije.

2.2.1. Ustav

Svim građanima Ustav Republike Srbije jamči poštovanje ljudskih i manjinskih prava i sloboda²⁹.

¹⁷ Article 23, *Universal Declaration of Human Rights* (usvojen 1948. godine) UN Doc A/810

¹⁸ Article 22, *International Covenant on Civil and Political Rights* (usvojen 1966, ratifikovana 1971. godine), Službeni list SFRJ 7/71

¹⁹ Articles 6-9, *International Covenant on Economic and Cultural Rights* (usvojen 1966, ratifikovana 19. godine), Službeni list SFRJ 7/71

²⁰ Član 4 - zabrana ropstva i prinudnog rada, čl. 10 - sloboda izražavanja, čl. 11 - sloboda udruživanja i okupljanja, *European Convention on Human Rights* (usvojena 1950. godine, ratifikovana 2004. godine) ETS. No 005

²¹ *European Social Charter* (izemnjena i usvojena 1996, ratifikovana 2005), http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/

²² *Resolution 1003 on the ethics of journalism*, Council of Europe, 1003

²³ Smolović-Green Snežana, Kujundžić Lidija, *Uspostavljanje samoreglativnog tela – savet za štampane medije u Srbiji*, NUNS uz podršku OEBS kancelarije u Beogradu, str. 18, 2007, Beograd

²⁴ Tačka 8 *Rezolucije SE* br.1003

²⁵ Tačka 9, Ibid.

²⁶ Tačka 11, Ibid.

²⁷ Tačka 12, Ibid.

²⁸ *Tematska dokumentacija* (Savet Evrope) http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/Thematic_en.asp

²⁹ *Ustav Republike Srbije*, proglašen 8. 11. 2006. godine, http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/ustav/ustav_1.asp

Eksplicitno se garantuju:

- pravo na rad – član 60
- pravo na štrajk – član 61
- pravo na udruživanje – član 55
- sloboda izražavanja – član 46
- sloboda medija – član 50
- pravo na obaveštenost – član 51

Članom 21. Ustav predviđa zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu. Na pitanje: „Da li poslodavac često krši Vaša prava u vezi sa diskriminacijom (navedite: polna, nacionalna, rasna itd.)?” oko 74% ispitanika nije ponudilo odgovor, 8% smatra da nisu diskriminirani, a 18% je odgovorilo potvrdno. Tokom intervjua ispostavilo se da većina ispitanika prepoznaje diskriminaciju na osnovu pola, godina, obrazovanja, stepena profesionalne sposobnosti, političke pripadnosti itd. Sve gore pomenuto upućuje na zaključak da ispitanici često ne prepoznaju diskriminaciju, a i kada je uoče nerado o tome govore.

2.2.2. *Zakon o radu*

Zakon o radu reguliše prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa, odnosno po osnovu rada. Ovaj zakon se odnosi na zaposlene³⁰ koji rade na teritoriji Srbije, kod domaćeg ili stranog fizičkog odnosno pravnog lica, kao i na zaposlene u inostranstvu. U ovom zakonu ne postoje odredbe koje se posebno odnose na novinarsku profesiju, odnosno na specifičan status slobodnih novinara i honorarnih saradnika u medijima. Za njih ne postoji ni zakonska mogućnost da se sindikalno organizuju³¹.

Ovim zakonom formulisani su i osnovi za prestanak radnog odnosa zaposlenog nezavisno od njegove volje³² i poslodavac je dužan da pre otpuštanja pismeno upozori zaposlenog i sindikat (čiji je zaposleni član, ako jeste) kao i da predvidi rok od najmanje pet radnih dana kako bi se zaposleni izjasnio na novode iz upozorenja³³. Rešenje o otkazu mora da sadrži opravdan razlog za otkaz ugovora o radu. Iako je to često slučaj u praksi, razlog za otkaz ne može biti privremena sprečenost za rad, porodiljsko odsustvo, služenje vojnog roka, članstvo u političkoj organizaciji, sindikatu, etička pripadnost, socijalno poreklo, veroispovest ili neko drugo lično svojstvo zaposlenog³⁴.

Posebnu zaštitu od otkaza uživaju članovi saveta zaposlenih, predstavnici zaposlenih u upravnom i nadzornom odboru, predsednici i imenovani i izabrani predstavnici sindikata³⁵. U slučaju prestanka radnog odnosa poslodavac je dužan da isplati sve neisplaćene zarade, naknade zarade i druga primanja³⁶, a otkazni rok ne može biti kraći od 30 dana. Ukoliko se utvrdi da je otkaz nezakonit zaposleni ima pravo da se vrati na rad, ako to zahteva. Zakon predviđa novčane kazne u rasponu od pet hiljada do milion dinara (60 - 12 000 evra) za prekršaje poslodavca.

2.2.3. *Kolektivni ugovori i ugovori o radu*

Kao što je navedeno u Zakonu o radu - prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa uređuju se i kolektivnim ugovorom i ugovorom o radu tj. pravilnikom o radu. Ovi ugovori ne smeju da sadrže odredbe koji zaposlenima određuje manji stepen zaštite radnih prava, nepovoljnije uslove za rad od Zakona o radu. Ipak, u praksi to se često događa. Ovu vrstu ugovora moraju da potpišu poslodavac i predstavnici svih reprezentativnih sindikata medijskoj kući. Ipak u praksi to nije uvek slučaj.

³⁰ "Zaposleni, u smislu ovog zakona, jeste fizičko lice koje je u radnom odnosu kod poslodavca", član 5, stav 1, **Zakon o radu**, "Službeni glasnik RS", br. 70/01 i 73/01

³¹ "Sindikatom, u smislu ovog zakona, smatra se samostalna, demokratska i nezavisna organizacija zaposlenih u koju se oni dobrovoljno udružuju radi zastupanja, predstavljanja, unapređenja i zaštite svojih profesionalnih, radnih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih pojedinačnih i kolektivnih interesa." Član 6, stav 2, Ibid.

³² Član 176. Ibid.

³³ Član 179-181. Ibid.

³⁴ Član 183. Ibid.

³⁵ Član 188. Ibid.

³⁶ Član 186. Ibid.

Kolektivni ugovor, jedinstven za sve medije u Srbiji ne postoji. Prema informacijama sindikalnih organizacija i profesionalnih udruženja većina medijskih kuća (naročito privatnih) upšte nema kolektivne ugovore. U retkim slučajevima kolektivni ugovori obezbeđuju veći stepen zaštite od onog koji je propisan Zakonom o radu, a promena vlasničke strukture medija obično rezultira nepoštovanjem kolektivnog ugovora ili pritiskom poslodavca na reprezentativne sindikate da na štetu zaposlenih izmene postojeći ugovor.

Pravilnikom o radu, odnosno **ugovorom o radu**, u skladu sa zakonom, uređuju se prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa ako:

- kod poslodavca nije osnovan sindikat ili nijedan sindikat ne ispunjava uslove reprezentativnosti ili nije zaključen sporazum o udruživanju u skladu sa ovim zakonom
- nijedan učesnik kolektivnog ugovora ne pokrene inicijativu za početak pregovora radi zaključivanja kolektivnog ugovora
- učesnici ne postignu saglasnost za zaključivanje kolektivnog ugovora u roku od 60 dana od dana započinjanja pregovora
- sindikat, u roku od 15 dana od dana dostavljanja poziva za početak pregovora za zaključivanje kolektivnog ugovora, ne prihvati inicijativu poslodavca.

Pravilnik o radu donosi upravni odbor, a kod poslodavca kod koga nije obrazovan upravni odbor - direktor, a kod poslodavca koji nema svojstvo pravnog lica pravilnik o radu donosi poslodavac ili lice koje on ovlasti. Ugovor o radu može da se zaključi na određeno (najčešće tri, šest ili dvanaest meseci) i neodređeno vreme i sklapa se u pismenom obliku - pre stupanja zaposlenog na rad.

Pravni okvir predviđa i mogućnost probnog rada koji ne može trajati duže od šest meseci. U smislu ovog zakona najčešće zloupotrebe od strane poslodavca su sklapanje ugovora o (autorskom) delu umesto ugovora o radu.

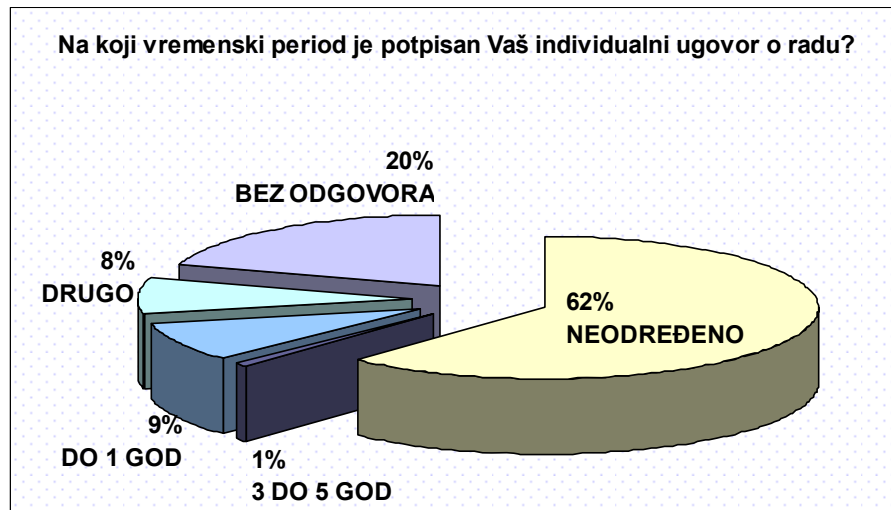

Tabela 3: Na koji vremenski period ispitanici potpisuju individualni ugovor o radu?

Po sili Zakona o radu radni odnos zasnovan na određeno vreme postaje radni odnos na neodređeno vreme, ako zaposleni nastavi da radi najmanje pet radnih dana po isteku roka za koji je zasnovan radni odnos.

U kojoj meri individualni ugovor o radu obezbeđuje zaštitu od nepravednih sankcija i otpuštanja? Oko 60% ispitanika odgovorilo je negativno, 26% smatra da je zaštićeno, 6% je navelo nešto drugo (da nisu zaštićeni jer sudski procesi traju godinama itd) dok 6% nije ponudilo odgovor.

3. RADNO PRAVO U PRAKSI

Iako Zakon o radu (u daljem tekstu Zakona) pruža dobra rešenja kako za stalno zaposlene, tako i za honorarne saradnike, on je u slučaju Srbije samo slovo na papiru. U intervjuima sa ispitanicima pokazalo se da gotovo ne postoji medij koji ispunjava sve svoje obaveze, koje proizlaze iz Zakona. Zabrinjava činjenica da 28 % ispitanika nema nikakav ugovor sa poslodavcem (tabela 4), što poslodavcima ne predstavlja problem. U tom slučaju novac se po pravilu uplaćuje na tuđe račune ili se novac daje na ruke. Mnogim novinarima je to i bolja varijanta, jer nekad i pod obavezom ugovora nisu dobijali novac.

- *Radni uslovi su zadovoljavajući i odgovara mi ovakva vrsta dogovora* – kaže jedan od snimatelja na privatnoj televiziji, koji već godinama radi kao freelancer i dodaje: *Imao sam slučajeva da sam bio i pod ugovorom sa određenom televizijom i da mi nisu više od godinu dana isplatili honorar. Na kraju smo morali da potražimo pravdu na sudu.*

%	Da	Ne
ŠTAMPA	67%	33%
TV	72%	28%
RADIO	83%	17%
AGENCIJE	50%	50%
ONLINE	100%	0%
SINDIKATI	100%	0%
UDRUŽENJA	67%	33%
total	72%	28%

Tabela 4: Da li imate individualni ugovor o radu sa poslodavcem?

Generalno, ne postoji svest medijskih radnika o pravima koja im proizlaze iz Zakona što je pomalo paradoksalno, jer kvalitet novinara zavisi od njegove/njene informisanosti. Stoga se može zaključiti da su informisani o svemu, samo ne o sopstvenim pravima.

Za zemlju u tranziciji poput Srbije, kada je reč o radnim pravima, moglo bi se reći da je još u predembrionalnoj fazi. Zakoni postoje, ali se ne poštuju, što ne uznemirava ni same medijske radnike.

Pokušaji da se situacija poboljša uglavnom se završi otkazom, što tvrdi i nekadašnji novinar privatnih dnevnih novina:

- *U toku je radni spor koji vodim sa poslodavcem, vlasnikom novina gde sam bio zaposlen četiri godine. Izbaceni sam sa posla kao primer drugima, jer sam se usudio da od poslodavca zatražim uplatu radnog staža i isplatu zaostalih plata. Čak je traženo do mene da svoj privatni auto "ustupim" redakciji - dopisništvu u Kragujevcu, što nisam dozvolio. Usledio je otkaz, bez poštovanja formalne odredbe zakona (davanje izjave, rokovi i sl). Ovaj spor je ušao u treću godinu i ne vidi mu se kraj.*

3.1. STALNO ZAPOSLENI

Postojanje i kvalitet individualnih ugovora o radu osim u većim medijskim kućama koje imaju svoje sindikate, (a one su uglavnom javna preduzeća koja još nisu privatizovana) - svodi se samo na formalnost. Skoro da ne postoji medij koji je u ugovorima o radu ugradio specifičnosti novinarskog posla. Reč je o tipskim ugovorima, u kojima je precizirano trajanje radne nedelje (40 sati), ali o prekovremenim satima kao i o autorskim pravima (tabela 5) nema mnogo govora.

%	Da	Ne	Uglavnom, da	Uglavnom, ne	Ne znam
ŠTAMPA	9%	34%	30%	17%	9%
TV	6%	44%	27%	0%	22%
RADIO	33%	25%	8%	8%	25%
AGENCIJE	50%	17%	17%	0%	17%
ONLINE	20%	0%	0%	40%	40%
SINDIKATI	0%	0%	0%	50%	50%
UDRUŽENJA	0%	67%	0%	33%	0%
total	16%	32%	22%	14%	16%

Tabela 5: Da li su vam zaštićena autorska prava?

Istraživanje je pokazalo da više od polovine ispitanih radi duže od propisanog, a 44% smatra da im autorska prava nisu zaštićena. Zbog specifičnosti novinarskog posla teško je i sabrati radne sate. Mali broj zaposlenih (19% stalno zaposlenih ispitanika, odnosno 26% ukupno ispitanih novinara) je odgovorio da im je dužina radne nedelje 40 sati, dok većina (52%) radi više od toga (tabela 6).

%	40 h	Više od 40 h	Manje od 40 h	Bez odgovora
ŠTAMPA	23%	48%	27%	2%
TV	17%	72%	11%	0%
RADIO	33%	54%	13%	0%
AGENCIJE	50%	33%	17%	0%
ONLINE	0%	60%	40%	0%
SINDIKATI	50%	0%	50%	0%
UDRUŽENJA	33%	67%	0%	0%
total	26%	52%	21%	1%

Tabela 6: Koja je realna dužina vašeg radne nedelje?

Jedan od najvećih problema je što je u ugovorima uglavnom preciziran iznos osnovne zarade novinara, a to je minimalan republički iznos (130 eura bruto). Iako je jedan od uslova mnogim novinarima, pred zaposlenje bio završen fakultet, većina je prijavljena kao da ima samo osnovnu, a u boljem slučaju srednju školu.

Ostatak novca najčešće primaju na ruke, što znači da se na taj iznos ne plaćaju nikakvi doprinosi. Međutim, situacija je i gora nego što smo opisali, jer se dešava da poslodavci ni taj minimalan iznos ne uplaćuju redovno:

- Od 2003. godine kada su me primili za stalno, samo mi je plaćeno penziono do prvog kvartala 2005. godine. Što se tiče socijalnog od januara mi nemamo ništa, ni overene knjižice. Kad se ljudi razbole sami plaćaju – kaže novinar privatnih dnevnih novina.

Pojedinci takvu vrstu prevare mogu da otkriju tek nakon dobijenog ili datog otkaza:

- Ne možemo nikako da saznamo da li nam gazda uplaćuje doprinose. Dešavalo se da su, odlazeći iz redakcije, nakon što su pokušali da srede svoje papire ljudi dolazili do saznanja da im gazda godinama nije uplaćivao doprinose. Kada to i radi, onda je odluka kome će da uplati poprilično selektivna i uglavnom tu privilegiju imaju oni koji su mu bliski – objašnjava tešku situaciju drugi novinar privatnih novina.

Ovakva praksa je u našim medijima veoma rasprostranjena. NUNS se povodom toga obraćao i Ministarstvu za rad i tražio da se poveća broj inspekcija u medijima, kako bi taj problem bio rešen.

- U Ministarstvu su nam rekli da su oni nemoćni da reše taj problem, jer iako su slali inspekcije, nisu uticali da se situacija izmeni. Sumnjali su da mediji saznaju kada su planirane inspekcije i na vreme maknu ljude koji rade bez ugovora – rekli su nam u Udrženju.

Donekle je bolja situacija kod medija u koje je ušao strani kapital. Reč je o izdavačima koji su veliki i na nivou Evrope, gde je takva vrsta kršenja Zakona nezamisliva. Ispitanik iz NGO koji se bavi problematikom medija kaže:

- Moram da priznam da je, u tom smislu, bolja situacija u medijima gde je strani kapital ušao mislim pre svega na WAZ, Ringie itd. To su veliki investitori koji dobro čitaju šta kupuju i na šta se obavezuju. Naši ljudi kupe medij na aukciji, plate državi i to je to. Za strance priča uključuje investicioni plan i kolektivni ugovor. Naravno ne treba smetnuti sa uma ni da su oni i eksploatatorski razvijeni. Ipak, oni su svoje eksploatatorske zamisli razvili u drugim pravcima koji su najčešće vezani za komercijalne interese, što utiče na slobodu u informisanju.

Najmanje problema sa doprinosima ima jedna specifična grupa medija – mediji u javnom vlasništvu, novi mediji, kao i oni koji bi se mogli nazvati nezavisnim. Naime, javni mediji se finansiraju iz budžeta, a javni servisi (Javni servis Srbije i Vojvodine) od pretplate. S obzirom da je novac za plate unapred osiguran, nema potrebe da se zaposleni prijavljuju na minimalac. U borbi za osvajanje tržišta, i u borbi za novinare, novi mediji su privukli ljude ispunjavajući sve zakonske odredbe i platama koje su uglavnom iznad republičkog proseka od oko 300 evra.

To je potvrđuje i ispitanik zaposlen na jednoj od novoosnovanih privatnih televizija, koja je u raspodeli dobila frekvencija sa nacionalnom pokrivenošću. Kada je reč o tzv. nezavisnim medijima, njihov osnovni problem je što ih nijedna vlast ne štedi. Inspekcije rada su češće nego kod ostalih, a i najmanja greška mogla bi da ih diskredituje:

- Kod nas imaju svi ugovore, jer smo kao nezavisni medij uvek izložen većoj kontroli. Isplate su sve preko računa, odmor mora da se najavi, dakle sve formalne stvari su precizno urađene. Jednostavno moramo tako da funkcionišemo, jer je važno da nezavisni mediji posluju po Zakonu. U suprotnom to bi bio motiv za napade na medij- priznao nam je jedan od novinara privatnog radija, koji tamo radi od njegovog osnivanja.

Posebna priča, kada je reč o ugovorima i plaćanjima predstavljaju online mediji. Reč je o još nerazvijenoj vrsti medija kod nas, koji još uvek ne privlače pažnju oglašivača. S obzirom na male prihode i velike obaveze za održavanje, najčešće nisu u mogućnosti da ispune svoje obaveze iz ugovora, tako da oni i nemaju zaposlene, osim vlasnika. Novinari rade na dobrovoljnom principu, isčekujući neka bolja vremena kada će takva vrsta medija u Srbiji dobiti status koji imaju u razvijenijim zemljama.

3. 2. HONORARNI SARADNICI & FREELANSERI

Prema podacima NUNS-a gotovo 60% članova (oko 2.600) nije stalno zaposleno. Slično je i u UNS-u, gde 40% članova (oko 3.000) nema stalno zaposlenje.

Reč je o stalnim honorarnim saradnicima koji se po svojim radnim obavezama ne razlikuju od stalno zaposlenih i povremenim saradnicima koji se u Srbiji najčešće nazivaju freelanceri. U najvećem broju slučajeva reč je o mladim novinarima, koji stiču potrebno znanje. Praksa medija je, kada primaju novog, mladog radnika da ga isprobaju barem mesec dana.

- Imamo ugovor sa Fakultetom političkih nauka odakle nam šalju studente na praksu. Oni najčešće rade kod nas mesec dana, a za to vreme ne dobijaju nikakvu nadoknadu. Neke od njih smo čak i zaposlili – kaže ispitanik iz jedne agencije dodajući da su ti novinari u početku slabije plaćeni od ostalih radnika, ali im sa vremenom povećavaju plate.

Veliki broj medija nove mlade saradnike uslovljava probnim radom, koji zna da traje i po nekoliko meseci. Za to vreme saradnici obavljaju istu količinu posla poput stalno zaposlenih. Neupoznati sa svojim osnovnim pravima idealna su meta za iskorištavanje. Do prvog honorara veliki broj mladih saradnika odustane od novinarstva i okreće se nekoj drugoj profesiji, a na taj problem ukazuje i dugogodišnji honorarni novinar, naš sagovornik:

- *Honorarci su u televiziji gde sada radim mizerno plaćeni. Jedine beneficije, koje ih donekle izjednačavaju sa zaposlenima, su mobilni telefon i broj koji mogu da koriste za posao. Međutim, honorari su im toliko niski da sami često doplaćuju račun, a taj iznos zna da pređe i visinu njihovog honorara. To je apsurdno i na taj način se ne može računati da će mladi ljudi zavoleti novinarsku profesiju, već će ih to oterati.*

Generalno, rad honorarnih saradnika manje je plaćen od rada stalno zaposlenih. Problem je i u zakonodavstvu, jer je ista neto plata gotovo dvostruko više oporezovana.

Čak i iskusniji novinari nailaze na slične probleme:

- *Dok je prosečna plata u Srbiji oko 250 evra u jednom lokalnom nedeljniku honorarci dobijaju 8000 dinara (manje od 100 evra) za mesec dana rada i nekoliko tekstova u svakom broju - kaže jedan od intervjuisanih ispitanika (novinar nedeljnika).*

U odnosu na period od pre dve, tri godine situacija se za honorarne saradnike malo poboljšala. Sve je manje medijskih kuća koje ne nude ugovore na potpisivanje. To se posebno odnosi na medije u Beogradu, dok se oni u manjim sredinama i dalje muče sa tim problemom, pa je tako bilo sagovornika koji su nam rekli da im pojedini mediji nisu isplatili ni dinara honorara za 5 meseci posla. To se međutim dešava i u beogradskim medijima koji inače važe za građanski orjentisane i koji se često bave ovom vrstom problema, ali, izgleda ne i unutar svoje kuće:

- *Radio sam sedam godina za njih i morao sam da se povučem jer mesecima nisam dobio honorar. To nije smetalo urednicima i vlasnicima da redovno ispijaju viskije na naš račun.*

Jedan od najvećih problema stalnih honorarnih saradnika jesu doprinosi. Kao i kod stalno zaposlenih i njima se najčešće uplaćuju minimalni iznosi na račun, a ostatak ide na ruke. Za razliku od njih, honorarci nemaju zdravstveno osiguranje, ukoliko nisu prijavljeni na birou za zapošljavanje. Prinudeni su sami da plaćaju zdravstvene usluge, što ih dovodi u još gori položaj.

Ukoliko nemaju neku vrstu dogovora i to usmenog sa poslodavcem, nisu u mogućnosti ni da koriste godišnji odmor. U onim redakcijama gde im je to omogućeno, dužina odmora je kraća.

Poseban problem kada je govori o odmorima imaju oni koji nisu stalni saradnici, već njihova zarada zavisi od količine urađenog posla, odnosno objavljenih tekstova ili priloga. Pravo na odmor im niko ne osporava, ali im to nije ni plaćeno, jer tokom tog perioda nisu produktivni. Ovde su posebno ugrožene žene, na šta upozorava naša sagovornica:

- *Žene koje rade hiljadu poslova sa strane, u trenutku kada ostanu u drugom stanju osuđene su da izgube sve te tezge, i prosto su bez ičega. Novinari su generalno potplaćeni, osuđeni su na tezge i to je po meni sistemska diskriminacija. Ja sam se često zamišljala sa stomakom do zuba kako radim sve te poslove. To je fizički nemoguće.*

Ono šta posebno pogađa honorarce je pravo poslodavca da ne objavi/emituje tekst, fotografiju ili prilog. Često je reč o naručenim istraživanjima, za koja je formalno zadužena druga grupa ljudi, koja po pravilu ni na koji način ne učestvuje u tome. Oni koji zaista rade na tome, dobijaju objašnjenje da se ugovor ne može potpisati, jer su kasno ušli u projekat:

- *Ti uradiš posao, nisi potpisao ugovor jer si podrazumevao da će sve biti uredu. Oni ti eksplicitno kažu da su zadovoljni, ali ti ne objave tekst. Naređeno je iz centrale da tekst ide iz arhive, ti kažeš OK ali tekstom ste zadovoljni. I ne plate ti, uz objašnjenje da je politika njihove kuće da plaćaju samo objavljene tekstove. Moguće je da oni tako desetini novinara daju temu i da onda objave onaj tekst koji je najbolji i samo njega plate – a to je čisto robovlašništvo ili prostitucija.*

Jedina prednost honoraraca je mogućnost da rade na više mesta. Ta mogućnost ostavljena je i nekim stalno zaposlenima, ali pod uslovom da svoj rad ne objavljuju u konkurentskim medijima. Ovo je ujedno i potreba većine medijskih radnika, a pogotovu honoraraca zbog niskih primanja.

Honorarni saradnici su diskriminirani i u društvu. Iako veliki broj njih ima stalna primanja, baš kao i stalno zaposleni, onemogućeni su da uživaju u „blagodetima“ koje im nude komercijalne banke. Tako ne mogu da konkurišu za kredite i na bilo koji drugi način da olakšavaju svoj položaj. Posebno je problematično ako honorarci imaju rupu u svom radnom stažu, jer nisu bili u mogućnosti da uplaćuju doprinose. Dok je stalno zaposlenima zakon omogućio da se ta rupa popuni tako što će taj poslodavac da uplati minimalac, honorarcima ta mogućnost nije ostavljena.

4. CENZURA & AUTOCENZURA

Većina ispitanika (52%) izjasnila se da je u izvestanom stepenu cenzura odnosno autocenzura prisutna u njihovom radnom iskustvu. Oko 45% su odgovorili odrečno, a 3% nije ponudilo odgovor. Tabela 7 prikazuje strukturu odgovora zavisno od medija u kome je ispitanik angažovan.

%	Da	Ne	Ponekad	Bez odgovora
ŠTAMPA	25%	42%	27%	6%
TV	28%	56%	17%	0%
RADIO	21%	25%	54%	0%
AGENCIJE	17%	73%	0%	0%
ONLINE	0%	80%	20%	0%
SINDIKATI	50%	50%	0%	0%
UDRUŽENJA	0%	67%	33%	0%
total	23%	45%	29%	3%

Tabela 7: Da li osećate da Vam radni odnosi nameću određenu cenzuru, ili da li zbog radnih odnosa praktikujete samo-cenzuru?

4.1. JAVNI MEDIJI

Proces privatizacije medija u Srbiji još nije završen. Veliki broj medija, pogotovo u unutrašnjosti, zavisi od opštinskih budžeta, tj. od političko-menadžerskih struktura u lokalnoj samoupravi. Za većinu njih može se reći da još ne trpe veliki pritisak oglašivača koji je karakterističan za većinu medija koji posluju na komercijalnoj osnovi. U takvim medijima prihodi od marketinga su beznačajni. Dugogodišnji novinar jedne lokalne javne televizije tvrdi da na toj televiziji marketing gotovo da ne postoji, a kako to izgleda u praksi objašnjava na sledeći način:

- Kod nas je marketing na jako niskom nivou. Jedna od obaveza marketinga je da pošalje ljude da prete predsednika opštine koji obilazi uzgajivača svinja. Nije bitno da li je radno vreme ili nije, ali mora da se snima. To onda ide kao prva vest, bez obzira što je apsolutno nebitna. Takvi pritisci ponižavaju profesiju i smanjuju nivo informisanosti građana.

Svesni te činjenice lokalni političari na sve moguće načine politički zloupotrebljavaju medij, tako da pri svakoj promeni vlasti dođe i do izmena na čelu medijske kuće. Dovode se novi urednici, koji su najčešće nemaju veze sa novinarstvom, ali su zato ili članovi ili simpatizeri vladajućih partija.

- Urednička mesta su garantovana aktivnim članovima partije u vladajućim koalicijama na nivou opština. To se dešavalo i u doba kada je na vlasti bio tzv. demokratski blok. Najmanje se pravi pozitivna selekcija, već prvo partijska selekcija, pa poslušnost. Glavni urednik našeg medija u životu nije napisao tekst. Njegovo jedino iskustvo je bilo što je bio profesor Opštenarodne odbrane u srednjoj školi, ali je partijski kadar - kaže drugi ispitanik sa lokalne televizije.

U javnim medijima se o vlasti se ne sme izveštavati u negativnom kontekstu. Novinarima u takvim slučajevima obično slede otkazi i sudsko gonjenje, a sama uređivačka politika najčešće se poklapa sa aktivnostima lokalnih moćnika. Njihovoj samovolji niko ne može da stane na put. Iako je Republička radiodifuzna agencija uskratila frekvenciju televiziji koja je na očigled svih zloupotrebljavala medij na račun stranke kojoj je pripadao vlasnik, ta pojava je i dalje raširena u

Srbiji. Ograničavanje sloboda izveštavanja najuočljivija je za vreme izbornih kampanja, kada se otvoreno protažira strana koja je trenutno na vlasti.

Na javnim medijima postoji i druga vrsta pritiska na novinare – mobing. To ističe naš sagovornik, član jedne od nevladinih organizacija:

- Veliki problem je psihički mobing. Ne možeš da napreduješ ako si sposoban. Urednik, koji je doveden kao poslušnik ti određuje teže zadatke, manju platu i lošiju poziciju. Uskoro ćemo doći u situaciju kada uredništvo neće moći da prepozna grešku, a ne dobar rad. Naređenje urednika je zakon.

Istraživačko novinarstvo u srpskim medijima je retkost. Gotovo da niko ne sprovodi istraživanje, ako to nije politički zadatak. Posao se svodi na puko prenošenje informacija, a ide se do te mere da se prenose budalaštine. U pisanim medijima ima više istraživanja, ali opet je vezano za političke pritiske. Ozbiljan problem predstavljaju nizak nivo opšte obrazovnosti novinara, deprofesionalizacija i nepoštovanje etičkih normi. Novinari često ne umeju da pronađu informaciju i što je još gore ne znaju na koji način da je iskoriste. Iako je osnovna pismenost na niskom nivou (često se koriste čak i pogrešni termini), takvi novinari su dobri za javne medije.

- Nakon 5. oktobra su sklonjeni neki ljudi, koji su se vratili na velika vrata. Urednici su isti kao za vreme Miloševića, sprovode istu cenzuru, pa čak su i njihove mentalne matrice iste kao za vreme Miloševića. Kakav je gazda takvi su i oni, rade sve šta im gazda kaže. Tako je u svim medijima i uopšte nema nezavisnog medija.

4. 2. PRIVATNI MEDIJI

Kod privatnih medija je dominantna vrsta pritiska koja proizilazi iz mešanja vlasnika medija u uređivačku politiku medija. Često vlasnik zahteva da se novinari ne zameraju njegovim klijentima, odnosno eksplicitno se zabranjuje pominjanje neke osobe ili firme koja je u sukobu ili sporu sa vlasnikom medija.

- Danas cenzuru provodi neimenovana ekipa biznismena. Ako si u nekom prilogu pomenuo nekog tajkuna, uvek će da reaguje PR služba firme tog tajkuna – rekao nam je jedan od novinara sa privatne televizije.

Primećeno je iz intervjua, koje smo vodili sa novinarima, da su veoma često u poziciji da moraju klasičan marketinški prilog da prilagođavaju informativnoj normi. Na taj način zadovolje se interesi klijenta, a ne krši se Zakon o informisanju, koji određuje minutažu reklamnih-marketinških priloga za vreme trajanja informativnih emisija. U ovakvim situacijama je čest sukob novinara i vlasnika, na šta ukazuje i novinar privatnog dnevnika :

- To je slučaj klasičnog kršenja novinarske etike, što je redovna pojava kod marketinških tekstova koji se kamufliraju u novinarski tekst.

Ova situacija ne zaobilazi ni medije sa velikim tiražima. Novinar jednog od njih kaže da su njihove dnevne novine pune PR tekstova koji promovišu svoje klijente kroz novinarske forme.

Postoje mediji čiji se vlasnici ujedno bave i drugim poslom, a njihovi novinari su nam jasno ukazali da oni u tom slučaju koriste medije za promocije svojih primarnih poslova.

Lični interesi poslodavca, a ponekad i urednika, su veoma često ispred osnovnih normi novinarskog kodeksa. Vlasnici se ne ustručavaju ni u pokušajima da iskoriste medij i za stare neraščišćene račune. O tome svedoči ispitanik jedne nevladine organizacije:

- Poslodavac je pozvao glavnog i odgovornog urednika (koji sada ima svoj medij) i rekao: "Kako si mogao da pustiš tu osobu u novinama?" Urednik je pitao zašto, a vlasnik je rekao: „Znaš li da mi ta

žena duguje 10 000 maraka?“ Onda je ovaj odgovorio kakve to veze ima, nisam znao i, da bi malo ironizovao, rekao: „Dajte mi spisak svih koji vam nešto duguju i koji ne mogu da idu u vaše novine.“

Ono što je karakteristično za sve zemlje u tranziciji nije zaobišlo ni Srbiju – često se u medijima prepliću politički i ekonomski interesi, naročito u manjim sredinama. Slučaj jedne od lokalnih televizija to i potvrđuje:

- *Vlasnik je svojevremeno bio veoma blizak lokalnoj stranci koja je bila na vlasti. Sada je međutim udaljen od njih, ali ima jako dobar odnos sa strankom koja je sušta suprotnost i koja je sada na vlasti u gradu. Ima odličnu saradnju sa Zavodom za izgradnju grada, koja finansira televiziju, pa veoma često pratimo i direktora Zavoda, makar otvarao 500 m ulice. Dobro saraduje i sa Sekretarijatom za zdravlje, jer su mu drugi posao apoteke, odnosno lekovi.*

5. SINDIKATI

Ne postoje potpuni podaci o broju novinara u sindikatima. Pretpostavlja se da je oko 6 000 novinara u Granskom sindikatu medija "Nezavisnost"³⁷, dok je manje od 1 000 u Sindikatu novinara Srbije³⁸. Najveći broj ispitanika izjavio je da ne pripada ni jednom sindikatu (Tabela 8).

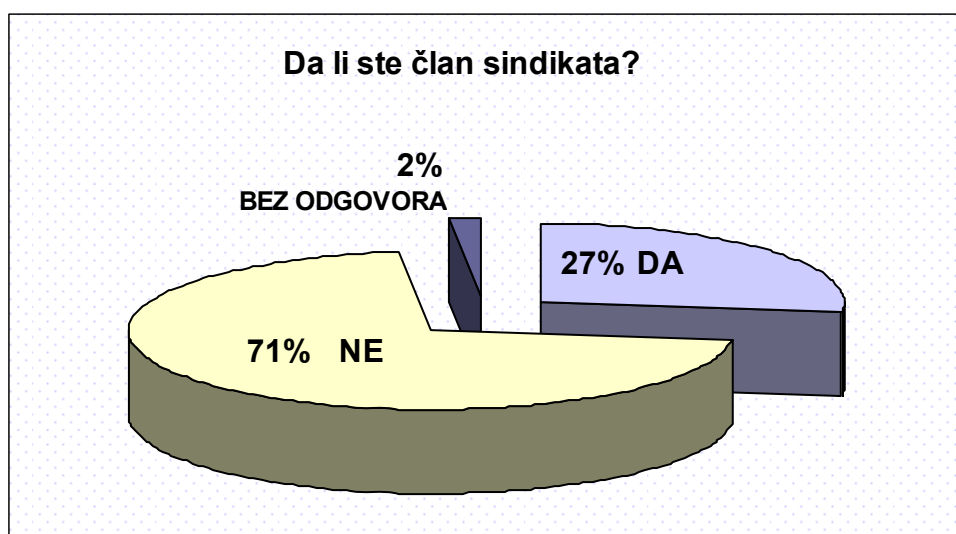

Tabela 8: Pripadnost sindikatu

5.1. PODELJENOST I (NE)EFIKASNOST

Među novinarima postoji duboka podeljenost po pripadnosti novinarskom udruženju, ali i podela po sindikatima. Tako je Granski sindikat medija „Nezavisnost“ blizak NUNS-u, dok je Sindikat novinara Srbije blizak UNS-u. Ovakva vrsta podele, koja ima i političku konotaciju, negativno utiče na položaj novinara i zaštitu njihovih prava. Sindikati nemaju neophodnu snagu kako bi primorali vlasnike i poslodavce da usvoje jedinstven (naconalni) kolektivni ugovor. Nedostatak moćnog sindikata najviše ide na ruku poslodavcima, a to osećaju i sami novinari, koji su u najvećem broju prepušteni samima sebi.

Pojedini vlasnici privatnih medija toliko su osiljeni nedostatkom jakih sindikata i slabom kontrolom poštovanja zakona da novinarima često prete otkazima, ukoliko primete tračak želje za sličnim organizovanjem:

³⁷ Granski sindikat medija "Nezavisnost" osnovan je 1991. godine.

³⁸ Sindikat novinara Srbije osnovan je 2002. godine.

- *Vlasnik je jasno svima rekao da će otkaz dobiti svako kome padne na pamet da se sindikalno organizuje* – objašnjava situaciju u lokalnom privatnom mediju jedan od ispitanika čije je mišljenje o postojećim sindikatima negativno. Svoj stav objašnjava ovako: - *Postojeći sindikati ne rade posao. Nemaju posebnu sindikalnu sekciju, a ni ideju da se posebno pozabave novinarstvom i medijima koji su specifični.*

Dosadašnje iskustvo je pokazalo da sindikati uspeavaju da učestvuju u zaštiti radnih prava novinara uglavnom kod javnih medija. Nažalost, sloboda sindikalnog organizovanja jamči se samo zaposlenima³⁹. Honorarni saradnici su isključeni iz bilo kakve vrste dogovora koji sindikati postignu unutar jedne medijske kuće.

- *To mi je potpuno apsurdno, naročito ako se ima u vidu da su većina onih koji rade u redakcijama honorarno angažovani i potpuno su eksploatisani. Ako je nekome potrebna zaštita to su honorarci i frilenseri i oni sa part-time poslovima, poslovima koje radim na ugovor, lepu reč itd. Tu mi fali sindikalna zaštita* – kaže ispitanik iz nedeljnih novina. Ovo mišljenje dele gotovo svi medijski radnici ali i predstavnici sindikata:

- *On jeste potreban, ali po našem Zakonu on ne može da se potpiše. Član sindikata može biti samo zaposlen. To je nedostatak i veliki problem. Potrebno je da se izmeni zakon, iako mnogi u sindikatu ne misle da je to dobro rešenje. Mi jedino možemo da napravimo ugovor i da preko udruženja nateramo poslodavce da potpisuju taj ugovor koji bi bio neformalan.*

5. 2. UTICAJ

5.2.1. Javni mediji

Sindikati su do sada ipak igrali i još igraju važnu ulogu u javnim medijima, koji su privatizovani, ili koji će tek da pređu u privatne ruke. Potpisivani su kolektivni ugovori sa opštinama pre nego je medij promenio vlasništvo, a novi vlasnik se morao složiti sa postignutim ugovorima. To ipak nije išlo lako, što potvrđuje i ispitanik koji je član sindikata i koji se bori da u svom lokalnom mediju uspešno završi pregovore sa opštinom i da se potpiše kolektivni ugovor:

- *Sindikat je u našem mediju osnovan krajem marta 2006. Trenutno, više od polovine zaposlenih čini članove sindikata. Nedavno smo imali 45 zaposlenih i 27 članova, a sada imamo isti broj zaposlenih, ali 22 člana jer je par bitnih članova napustilo radio, zbog stalnih pritisaka. Stalno nam prete da ćemo ostati bez posla i da će svi koji rade na radiju dobiti otkaz nakon privatizacije.*

Drugi ispitanik tvrdi:

- *Kada su potpisivani poslednji pojedinačni ugovori sindikat nije ni postojao. Znamo da su van Zakona o radu pojedinci dobili veći koeficijent. Šofer, koji je tek došao na radio ima isti koeficijent kao ja sa 20 godina iskustva. Uspeli smo da se izborimo za povećanje plate, kao i obećanje da će kolektivni ugovor biti potpisan, ali se nakon godinu dana to još nije desilo. Do momenta kada je osnovano povereništvo sindikata Nezavisnost bila je priča da se čeka u redu za kupovinu radija. Mahom su se pominjali ljudi koji nemaju nikakve veze sa medijima. Nakon osnivanja sindikata utihnula je priča o prodaji, pa je počelo da se priča da neće niko da nas kupi.*

5.2.1. Privatni mediji

Uticao sindikata u privatnim medijima je beznačajan. *Na žalost to je na jako niskom nivou* – kaže jedan ispitanik i dodaje: - *Većina nas, pogotovo starijih smo članovi Granskog sindikata medija „Nezavisnost“ i jedino šta su oni uspeli da učine za nas je da se za državne praznike radnici plaćaju 150 % dnevnice. Generalno ne postoji svest o značaju sindikata, što je ujedno i njihova krivica jer ni na koji način ne predstavljaju i ne animiraju novine.*

³⁹ „Zaposlenima se jamči sloboda sindikalnog organizovanja i delovanja bez odobrenja, uz upis u registar.”, Član 206, Zakon o radu Republike Srbije.

Još jedan privatni medij je dozvolio uplitanje sindikata, ali značajniji rezultati su izostali:

- Insistirao sam da, zbog stresa, kompanija organizuje sistematske preglede, kao prevenciju. To je važna pobjeda našeg organizovanja. Potreban nam je bolji kvalitet zdravstvene zaštite, kao i dodatno zdravstveno osiguranje.

Ovo poglavlje zaključujemo slučajem otpuštanja u sindikatu. Ispitanik je ostao bez posla iako su se zakonski uslovi za stalno zaposlenje stekli⁴⁰ na osnovu više puta sklopanog Ugovor o radu⁴¹. Kada je ispitanik pokušao da zaštiti svoja prava, krivica je svaljena na ispitanika:

- Nakon što je Izvršni odbor upoznat sa situacijom, ljudi su rekli: "Šta ćemo sada, sami smo krivi. Statutom je predviđeno radno mesto, da joj damo otkaz ne možemo inače će da nas tuži". I onda su mi smanjili platu. Nije bilo nikakvo izbora za mene. Pravnik je rekao da možemo zažmuriti ali da ćemo za pola godine opet doći u istu situaciju i šta onda? Prekršen je, ne samo Zakon, nego i sopstveni statut u kom piše da je radno mesto profesionalno - što je pravnik protumačio i kao rad na neodređeno vreme – i da se tu ne treba igrati. Prvi čovek sindikata nije pristao na ugovor na neodređeno jer se nikad nismo dogovorili da ću imati takav ugovor. Rečeno mi je da dam otkaz i da nađem načina da radim nekako. Meni to nije išlo u prilog da dam otkaz kad mi Zakon daje povoljniju mogućnost. Ponuđena mi je alternativa preko drugog udruženja, gde bi se vodila za potrebe sindikata. Posle bi me kao opet primili kad mi istekne ugovor i tako bi se petljali i igrali ping-ponga svakih pola godine. Meni se to ipak činilo, malo, nesigurno. I postojala je sumnja, nije delovalo kao da će na kraju sve biti kako treba. Ponovo mi je rečeno da ako ne dam otkaz da će onda oni da ukinu radno mesto. Meni je više odgovaralo da budem tehnološki višak nego da dam otkaz jer onda nemam prava ni na otpremninu, a nemam prava ni da sa Biroa za zaposlenje primam nekoliko meseci materijalno obezbeđenje. Na zasedanju skupštine ukinuto je moje radno mesto.

Stepen nezadovoljstva ispitanika predstavljen je u tabeli 9.

%	Da	Ne	Ponekad	Drugo	Bez odgovora
ŠTAMPA	8%	17%	8%	8%	59%
TV	6%	17%	17%	0%	61%
RADIO	13%	33%	4%	8%	42%
AGENCIJE	17%	0%	17%	0%	66%
ONLINE	0%	20%	0%	0%	80%
SINDIKATI	0%	0%	0%	50%	50%
UDRUŽENJA	0%	33%	0%	0%	67%
total	8%	20%	8%	7%	57%

Tabela 9: Ako ste član/ica sindikata, da li smatrate da je sindikat efikasan i da li smatrate da će Vas zaštititi u slučaju da se krše Vaša prava?

Nepoverenju je doprinelo nekoliko slučajeva kada su baš sindikati upropastili prilično dobre pojedinačne ugovore. Ispitanik iz jednog dnevnog, lista tvrdi:

- Svi smo dobijali bonove za menzu. Onda se sindikat pobunio po sistemu zašto gazda da nam određuje gde ćemo mi da jedemo, neka nam da pare pa ćemo mi jesti gde hoćemo. Završilo se tako da nemamo ni bonove, ni topli obrok, ni markice za prevoz.

Svesni svojih propusta, kao i opšteg lošeg stanja u novinarstvu u jednom sindikatu su rezimirali učinjeno:

- Nisam zadovoljan, ali kad se izvrši poređenje na osnovu onoga kako je bilo, dosta je urađeno. Nije bilo osnove i sad smo dobili nešto što smo morali da imamo pre nego smo počeli da radimo. Imamo problem povereništava na nivou preduzeća. Nemamo nikakve informacije, a one stižu samo u

⁴⁰ „Radni odnos zasnovan na određeno vreme postaje radni odnos na neodređeno vreme, ako zaposleni nastavi da radi najmanje pet radnih dana po isteku roka za koji je zasnovan radni odnos.“, član 37, stav 4, Zakon o radu Republike Srbije.

⁴¹ Ugovor o radu sklopan je na šest meseci i na godinu dana u ovom slučaju.

slučaju nekog velikog problema. Stalno insistiram da ne treba da se desi nešto krupno, pa da reagujemo već da sprečavamo. Kad se to desi onda su metode radikalne. Novinari još nisu svesni šta je sindikat - brkaju zaštitu profesionalnih i radno pravnih stvari. Traže da se mešamo u profesionalna prava, a mi nemamo pravo na to.

6. PREPORUKE

Rezultati istraživanja su pokazali visok stepen nezadovoljstva ispitanika socio-ekonomskim položajem, slabim sprovođenjem zakonskih odredbi i sankcija, učestaloću s kojom vlasnici i poslodavci u medijskoj industriji krše njihova osnovna građanska prava u oblasti radnih odnosa.

Kao najugroženija kategorija u ovom istraživanju izdvojili su se mladi novinari, honorarni saradnici s višegodišnjim stažom i malobrojni frilenseri. Za razliku od stalno zaposlenih kolega, oni su uglavnom slabije plaćeni za veći obim posla, često bez zdravstvenog osiguranja, dnevnice, novčane nadoknade za putne troškove, čak i bez ugovora o radu. U smislu bolje zaštite i ostvarivanja prava na rad, kao osnovnog građanskog prava, medijskih radnika u Srbiji preporučuje se:

- Stvaranje jedinstvenog registra honorarnih saradnika i frilensera (baze podataka sa nekoliko nivoa ovlašćenja) koji bi se redovno ažuriralo. Da bi jedan takav registar bio i koristan neophodno je da sadrži ne samo osnovne podatke o novinarima, fotoreporterima itd, već i podatke koji bi korisnicima, bar okvirno, stavili do znanja kakvi su uslovi rada u određenim medijskim kućama (prosečan honorar, stvarno trajanje tzv. probnog rada, beneficije⁴² itd). Kao nosilac ovakvog projekta - za koji treba obezbediti finansijsku podršku Ministarstva kulture i informisanja Srbije i stranih donatora – mogla bi da budu profesionalna novinarska udruženja, asocijacije fotografa u medijima itd.
- Intenzivna lobistička (marketinška) kampanja da se podigne nivo informisanosti i edukacije medijskih radnika (pre svega honorarnih saradnika i frilensera) o tome kako da zaštite svoja prava (uključujući i autorska prava) i kakvo je realno stanje u medijima.
- Potrebno je animirati i informisati novinare i javnosti uopšte o svrsishodnosti sindikalnog udruživanja i realnom stanju u medijima. Ideja je zapravo, da se stvori moćan sindikat koji bi bio u stanju da izvrši pritisak na vlasnike i poslodavce da potpišu (jedinstveni) kolektivni ugovor o radu koji će u odnosu na Zakon o radu nuditi veći stepen zaštite medijskim radnicima. Takođe jedan takav sindikat mogao bi da nametne, umesto *pro forma* (autorskih) ugovora, i nekoliko modela solidnih ugovora o radu koji će suštinski štititi i interese honorarnih saradnika i frilensera, kao i stalnozaposlenih novinara. Kao nosioci ovakve ideje mogli bi da nastupe sindikati, profesionalna udruženja, nevladine organizacije i institucije koje se bave obrazovanjem novinara, fotografa, politikologa itd.
- Veći pritisak na inspekcije rada i druge slične službe kako bi se poboljšala implementacija postojećih zakona koji regulišu ovu oblast.
- Izmena pravne regulative koja bi:
 - a) obezbedila istinsku transparentnost nad medijskim vlasništvom
 - b) obezbedila sindikalnu zaštitu honorarnih saradnika i frilensera.

⁴² Iskustva Danskog novinarskog udruženja pokazuju se u praksi kao efikasna i ekonomski isplativa.

7. PRILOZI

PRILOG br. 1 Upitnik na srpskom jeziku

PRILOG br. 2 Rezultati dobijeni analizom upitnika izraženi u procentima